

підготував Бобровський Марко Володимирович

**ЗЕРНОВЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ – ДИНАМІКА ВАЛОВИХ ЗБОРІВ,
ОСНОВНІ ЗЕРНОВІ КУЛЬТУРИ І ЗОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ЇХ РОЗМІЩЕННЯ**

ВСТУП

Україна є великою і провідною сільськогосподарською державою. Причому, зважаючи на агрокліматичні ресурси, зернове господарство є основою сільськогосподарської спеціалізації України. Зернове господарство країни формує продовольчий фонд, забезпечує тваринництво фуражним зерном, створює резервні державні запаси зерна, формує доволі значну частку експорту.

Сільське господарство як галузь економіки має багато специфічних рис. По-перше, тут земля є безпосереднім засобом виробництва і тому важливим є в першу чергу родючість ґрунтів. По-друге, сільське господарство і особливо землеробство залежить від погодних умов. По-третє, в Україні спостерігається сезонний характер сільськогосподарського виробництва. По-четверте, сільське господарство і зернове господарство зокрема є галуззю, яка забезпечує економічну незалежність держави. По-п'яте, сільське господарство не може обійтись без дотування з боку держави. По-шосте, сільське господарство і в першу чергу землеробство мають чітку зональну спеціалізацію. Всі названі чинники створюють ряд проблем для сільськогосподарського бізнесу.

В даній роботі була зроблена спроба стисло оглянути складові зернового комплексу України, окреслити його історичні та економічні основи формування, проаналізувати сучасний стан розвитку зернового виробництва та визначити перспективи розвитку цієї галузі агропромислового комплексу нашої країни.

ОСОБЛИВОСТІ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Україна знаходиться в переважно в помірному кліматичному поясі з переважанням найродючіших чорноземних ґрунтів. Ці чинники і зумовлюють зернову спеціалізацію

Зернове господарство України

Написав Administrator

Субота, 09 листопада 2013 14:44

сільського господарства нашої держави. Як уже було сказано, зернове господарство є основною галуззю землеробства України. Зернове господарство України в свою чергу поділяється на такі галузі:

- Продовольчі хлібні культури – пшениця, жито, кукурудза, овес;
- Круп'яні культури – гречка, рис, просо, ячмінь;
- Фуражні культури – пшениця, ячмінь, овес, кукурудза;
- Зернобобові культури – горох, квасоля, боби.

Потрібно зазначити, що ряд зернових культур можуть використовуватись для різних потреб, тому, наприклад, кукурудза може бути і продовольчою, і фуражною. Це ж саме стосується пшениці, ячменю і овесу.

Найбільші площі під зерновими культурами займає пшениця. В Україні переважно вирощують озиму пшеницю м'яких сортів. Пшениця є вибагливою культурою, любить родючі ґрунти і потребує багато тепла. Жито в Україні вирощується теж озиме, що пояснюється м'якими зимами. Жито – культура не дуже вибаглива до ґрунтів та потребує підвищеної вологості. Морозостійкою культурою є овес. Ячмінь і гречка за своїми властивостями можуть культивуватись практично по всій території України. Просо є посухостійкою культурою, а рис зростає на поливних землях в умовах значної кількості тепла.

ДИНАМІКА □ ВАЛОВИХ □ ЗБОРІВ □ ЗЕРНА

На обсяг валових зборів зернових культур впливають такі чинники:

- **Погодні умови.** Зважаючи на значну мінливість погодних умов на території України, цей чинник суттєво впливає на валові збори;
- **Рівень інтенсифікації сільськогосподарського виробництва.** Даний чинник має стабільний вплив на обсяги валових зборів. За середньою урожайністю зернових культур Україна відстає від провідних сільськогосподарських країн, тому і валові збори могли б бути значно вищі.
- **Агрокліматичні і земельні ресурси.** Україна має сприятливі агрокліматичні і земельні ресурси, тому цей чинник суттєво впливає на підвищення валових зборів зернових культур.

Динаміку виробництва зернових культур з 1990 по 2008 роки можна прослідкувати по даній таблиці:

Роки

Посівні

площі,

тис. га

Валовий

збір,

ТИС. ТОНН

Зернове господарство України

Написав Administrator

Субота, 09 листопада 2013 14:44

Урожай-

ність,

ц з 1 га

1990

14583,4

51009

35,1

1991

Зернове господарство України

Написав Administrator

Субота, 09 листопада 2013 14:44

14670,5

38674,1

26,5

1992

13903,1

38537,3

27,9

1993

14304,8

45622,6

32,1

Зернове господарство України

Написав Administrator

Субота, 09 листопада 2013 14:44

1994

13526,5

35497,4

26,8

1995

14152,1

33929,8

24,3

1996

13247,9

24751,2

Зернове господарство України

Написав Administrator

Субота, 09 листопада 2013 14:44

19,6

1997

15051,1

35471,7

24,5

1998

13717,9

26470,7

20,8

1999

13153,5

Зернове господарство України

Написав Administrator

Субота, 09 листопада 2013 14:44

24580,6

19,7

2000

13646,5

24459

19,4

2001

15585,8

39706,1

27,1

2002

Зернове господарство України

Написав Administrator

Субота, 09 листопада 2013 14:44

15447,6

38804,3

27,3

2003

12494,6

20233,9

18,2

2004

15433,5

41808,8

28,3

Зернове господарство України

Написав Administrator

Субота, 09 листопада 2013 14:44

2005

15004,8

38015,5

26

2006

14515,2

34258,3

24,1

2007

15233,9

29294,9

Зернове господарство України

Написав Administrator

Субота, 09 листопада 2013 14:44

21,8

2008

15380,7

53290,1

34,6

2009

15468,3

46007,6

30,4

Середнє знач.

25,5

З таблиці видно, що обсяги посівних площ зернових культур з 1990 року коливались від 13 до 15 млн га. У 2003 році скорочення посівних площ пояснюється дуже несприятливими погодними умовами. Валовий збір зерна

Зернове господарство України

Написав Administrator

Субота, 09 листопада 2013 14:44

змінювався від 24.5 до 53 млн т. Потрібно звернути увагу на те, що з усіх років незалежності Україна тільки у 2008 році перевищила показники «радянського», 1990 року, але це відбулось в основному за рахунок збільшення посівних площ. Показники валового збору і урожайності за розглядуваний період мають пульсуючий характер, що наочно показує вплив погодних умов на сільськогосподарське виробництво.

За досліджуваний період середня урожайність склала 25,5 ц з га. Таблиця 2 характеризує урожайність зернових культур порівняно з провідними сільськогосподарськими країнами світу:

Країна

1990 рік, ц/га

2005 рік, ц/га

Велика Британія

60,1

63,2

США

47,1

Зернове господарство України

Написав Administrator

Субота, 09 листопада 2013 14:44

48,4

Франція

59,8

63,2

Німеччина

53,7

59,4

Угорщина

44,1

44,3

Зернове господарство України

Написав Administrator

Субота, 09 листопада 2013 14:44

Україна

35,1

26

Дана таблиця наочно демонструє, що рівень інтенсифікації нашого зернового господарства значно поступається іншим країнам. Україна є провідною світовою зерновою державою, але за рахунок в основному значних посівних площ. Тому на сучасному етапі актуальним є для уряду України розробка національних проектів для впровадження сучасних технологій у сільськогосподарське виробництво.

ЗОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Для сільськогосподарського виробництва характерні певні закономірності розміщення на території країни. Вони зумовлені насамперед відмінностями земельних та агрокліматичних ресурсів, природних умов у різних її частинах. Різну спеціалізацію сільськогосподарства визначають також економічні і соціальні чинники. Це передусім потреби населення та окремих галузей господарського комплексу у сільськогосподарській продукції, географічне положення переробних промислових підприємств, забезпеченість території трудовими ресурсами, наявність розвинутих транспортних шляхів. Майже всі названі чинники стосуються і зернового господарства. Основою зональної спеціалізації зернового господарства можна визначити ландшафтні зони рівнинної частини України. Як відомо, територія України знаходиться в межах трьох ландшафтних зон:

1. Мішані ліси або Полісся (19% території);
2. Лісостеп (34% території);
3. Степ (40% території).

Кількісні показники зональної спеціалізації зернових культур визначаються агрокліматичними ресурсами. Основними показниками тут є сума активних температур за рік (тобто вищі за $+10^{\circ}$), коефіцієнт зволоження території (відношення опадів до випаровуваності) або гідротермічний коефіцієнт, тривалість безморозного періоду або тип зими. Агрокліматичні ресурси характеризують ступінь забезпечення сільськогосподарських культур теплом і вологою. Агрокліматичні ресурси Полісся характеризуються середнім рівнем теплозабезпеченості та доброю вологозабезпеченістю. Суми активних температур понад становлять від 2300 до 2600° . Вегетаційний період збільшується зі сходу на захід і триває відповідно $190 - 215$ днів. Річна сума опадів становить $550 - 750$ мм. Кількість їх збільшується зі сходу на захід. Коефіцієнт зволоження дорівнює $0,8 - 1,2$. У Лісостепу агрокліматичні ресурси більш сприятливі для вирощування сільськогосподарських культур. Суми активних температур становлять від 2600 до 2800° , що дає змогу вирощувати основні теплолюбні культури ранніх і пізніх строків дозрівання. Кількість опадів коливається від 700 мм на заході до 450 мм на сході. Переважна їх більшість випадає в теплий період року. Показники зволоження коливаються в діапазоні від $0,7$ до $0,8$. Степова зона характеризується високим ступенем теплозабезпеченості. Суми температур понад $+10^{\circ}$ коливаються від 2900 на півночі до 3600° на півдні. Середньорічна кількість опадів зменшується у цьому ж напрямку від 500 мм до 300 мм. Недостатня вологозабезпеченість степової зони є одним з факторів, що стримують розвиток сільського господарства, адже зволоженість території подекуди становить $0,3$. Сільськогосподарська зона південного Криму характеризується субтропічним кліматом середземноморського типу. Середньорічні температури становлять $+11 - 13^{\circ}$, а кількість опадів від 400 до 500 мм за рік. Оподи переважають в осінньо-зимовий період. Тому літо тут сухе і жарке. У гірських районах Карпат суми температур повітря понад $+10^{\circ}$ не перевищують $1600 - 1800^{\circ}$. Період вегетації триває в середньому 136 днів. За рік випадає від 800 до 1000 мм і більше опадів.

Грунтові ресурси України дуже різноманітні. На її території виділяють Поліську, Лісостепову і Степову ґрунтові зони, а також Карпатську і Кримську гірські області, з властивими для кожної з них ґрунтами. На Поліссі найбільш поширені дерново-підзолисті і торфо-болотні ґрунти. Ці ґрунти здебільшого малопродуктивні. Для підвищення їх родючості в ґрунт обов'язково слід вносити органічні і мінеральні речовини, а також проводити відповідні меліорації.

Ґрунтово-кліматичні ресурси Полісся сприяють вирощуванню насамперед озимого

жита та вівса, проте господарства також культивують вирощування гречки, ячменю і пшениці, хоча врожайність останньої в даній зоні невелика. У Лісостепу України поширені різні типи чорноземних ґрунтів. Крім цих ґрунтів, значні площі лучно-чорноземні та сірі лісові ґрунти. Тут склалися найкращі умови для вирощування зернових культур, особливо озимої пшениці. Також значні площі зайняті під гречкою, ячменем і кукурудзою, вівсом, зернобобовими. Ґрунтові ресурси Степу України досить однорідні та представлені, головним чином, чорноземами. Крім них, зустрічаються також каштанові ґрунти, які теж достатньо продуктивні. Провідними культурами тут є озима пшениця і кукурудза. Також поширені посіви проса і зернобобових. За умови достатнього зрошення зона Степу може спеціалізуватись і на вирощуванні рису. У Карпатах ґрунтовий покрив змінюється як у широтному, так і в вертикальному напрямках. Найбільш придатними для сільського господарства є Закарпатська низовина і Передкарпаття. У гірських районах землеробство розвивається лише у вузьких долинах річок. Для Закарпатської низовини характерні, головним чином, дерново-опідзолені та дерново-глеєві ґрунти. Ґрунти Передкарпаття в основному дерново-середньопідзолені і поверхневооглеєні. У гірській зоні переважають бурі лісові ґрунти. У північних передгірських і гірських районах Карпат природні умови сприяють вирощуванню озимого жита, а в низовинах і передгірських районах Закарпаття - озимої пшениці, кукурудзи. Ґрунтовий покрив Криму має добре виявлену вертикальну зональність. У передгірській степовій зоні поширені чорноземи. Лісостепова зона вкрита дерново-карбонатно-ми ґрунтами. У гірській лісовій зоні поширені буроземи, у найнижчому поясі - коричневі ґрунти. Крим як природний регіон має не дуже природно – кліматичні умови для вирощування зернових культур. Зважаючи на велику кількість тепла в Степовому Криму, там можна культивувати вирощування рису, проте суттєвий дефіцит водних ресурсів обмежує дану спеціалізацію. Наразі в Криму в невеликій кількості культивується вирощування пшениці і кукурудзи.

Таблиця 3

Структура посівних площ зернових культур за даними регіонів (тис га)

Як видно з таблиці, найбільші площі під зерновими зайнято у областях, які знаходяться в Лісостепу і Степу – це Харківщина, Полтавщина, Одещина, Дніпропетровщина. Найбільше зростання посівних площ порівняно з минулим роком спостерігається в Криму, Херсонській і Миколаївській області, тобто в Степовій зоні, що можна пояснити зростанням прибутковості зернового

господарства та відновленням зрошувальних систем.

Таблиця 4

Розподіл зернових культур за регіонами (тис. га)

Дані таблиці наочно показують зональність вирощування зернових культур в Україні. Динаміка зростання або зменшення посівів порівняно з минулим роком по областях свідчить про значний вплив погодних умов на вирощування зернових.

ВИСНОВКИ

Дане дослідження наочно ілюструє, що зернове господарство є основою сільського господарства України і важливим чинником її економічної безпеки. Тому вивчення особливостей зернового господарства є дуже актуальним. На основі проведеного дослідження ми можемо зробити такі висновки:

1. В Україні є можливість вирощувати різноманітні сільськогосподарські культури. Цьому сприяють різноманітні природно – кліматичні умови.
2. Простежується дуже значна залежність урожайності зернових культур від погодних умов.
3. Зростання валових зборів зернових відбувається за рахунок нарощування посівних площ.
4. В зерновому господарстві необхідним є впровадження сучасних технологій. За середньою урожайністю Україна поступається провідним сільськогосподарським державам.
5. Вирощування зернових культур в Україні має чіткий зональний характер.

Україна – велика сільськогосподарська держава. Цьому сприяють ряд важливих природно – територіальних чинників. Але ці чинники можуть зробити Україну одним із лідерів з виробництва зерна. Для цього потрібна, перш за все, цілеспрямована аграрна політика держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Паламарчук М. М., Паламарчук О. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К.: Знання, КОО, 1998. – 416 с.
2. Пістун М. М. Основи теорії суспільної географії. – К.: Вища школа, 1996. – 230 с.
3. Руденко В. П. Природно – ресурсний потенціал України. – К.: Либідь, 1994. – 150 с.
4. Фізична географія України. за ред. Маринича О. М. – К.: Вища школа. – 208 с.